

Fejes Csaba

Keresztély Ágost titokzatos esztergomi helynöke nyomában

Gyerkényi Pyber László élete és a vele kapcsolatos kérdések tisztázása

Bevezetés

Magyarország és a magyarországi katolikusok XVIII. századi történelmével kapcsolatban már sokan megállapították, hogy az a korszak az ország számára sok szempontból a felemelkedés, a lassan beinduló fejlődés, és az újjáépítés ideje volt. Az igazsághoz azonban hozzátartozik, hogy a század első évtizedében erre járók még meglehetősen kaotikus és rendezetlen állapotokat találtak Magyarországon.

Ez nem csoda, hiszen az 1700-as évek elejére Magyarország már felszabadult az oszmán iga alól, azonban ez a szabadság akkor még nem tűnt egészen biztosnak, és a Rákóczi szabadságharc (1703-1711) hadmozdulataival járó szenvedések is beárnyékolják az emberek hétköznapijait.

Ezen nehéz időszak elején 1700. december 3-án nevezte ki XI. Kelemen pápa (1649-1721) Keresztély Ágostot (1666-1725) az akkor még csak győri püspököt Kollonich Lipót (1631-1707) esztergomi érsek koadjutorává öröklési joggal.¹ Néhány évvel később 1706-ban Keresztély Ágost megkapta a bíborosi kinevezést is a Szentatyától, majd egy évvel később – Kollonich Lipót 1707-ben bekövetkező halálát követően – annak rendje és módja szerint elfoglalta az esztergomi érseki széket.²

Tudjuk jól, hogy a Trienti Zsinat (1545-1563) az adott részegyházak püspökeinek, érsekeinek és bíborosainak is kötelezően előírta: a saját egyházmegyéjük területén kell tartózkodniuk.³ Azonban a zsinati dokumentumokban olvashatunk arról is, hogy ez alól kivételt képez például az, ha az adott főpásztort sürgős kötelessége, a köz érdeke, vagy a

¹ vö.: BEKE, M., *Esztergomi érsekek 1001-2003*, SZIT, Budapest, 2003, 327.

² vö.: BEKE, M., *Esztergomi érsekek 1001-2003*, SZIT, Budapest, 2003, 328.

³ vö.: TANNER, N., P. (szerk.), *Decrees of the Ecumenical Councils, Volume Two Trent to Vatican II.*, Sheed and Ward, Georgetown University Press, 1990, 744.

lelkek javának szolgálata elszólítja egyházmegyéjéből, de ezek a távollétek évente maximum három hónapot tehettek ki.⁴

Keresztély Ágost esetében – mint egyébként sok más katolikus főpapnál – ez a zsinati előírás nem valósult meg a maga teljességében, hiszen bár az érsek a köz érdekében volt távol egyházmegyéjétől, ez a távollét inkább években volt mérhető, mint hónapokban. Keresztély Ágostnak ezt a gyakorlatilag folyamatosnak nevezhető távolléte egyébként nem volt példa nélküli a Német-Római Császárságban, hiszen sok főpap töltött be egyéb funkciót a birodalomban – elég, ha csak a választófejedelmek között megtalálható érsekekre gondolunk – , s ezek teljesítéséhez gyakran szükséges volt az uralkodó közelében lenniük, sokszor nagyon távol saját egyházmegyéjüktől.

Ezt a zsinati szellemmel ellentétes állapotot az ősinék mondható birodalmi hagyományon kívül az is indokolta, hogy az esztergomi főegyházmegye területe ekkoriban még – az oszmánokkal, illetve a Rákóczi seregeivel vívott háborúk miatt – gyakorlatilag még hadszíntér volt, így nem volt biztonságos ezen a területen tartózkodni.

Keresztély Ágost esetében pedig egyértelműen elmondható az is, hogy az ő feladatai rendkívül fontosak voltak a Habsburg császárok számára, hiszen komoly diplomáciai érzéket és kiterjedt nemzetközi kapcsolatokat igénylő külpolitikai ügyekben teljesített szolgálatot. Ezen kötelességei közül itt csupán a spanyol örökösödési háborúban (1700-1714) kifejtett diplomáciai tevékenységére szeretnék utalni.⁵

Ezen tények ismerete mellett azonban fontos tisztán látnunk azt a tény is, hogy Keresztély Ágost érsek kiemelkedően fontos diplomáciai szolgálata teljesítése közben sem feledkezett meg az Anyaszentegyház által ráruházott lelkipásztori kötelességeiről. Bizonyítékok sora erősíti meg azt az igazságot, hogy a rábízott – és később is megtartott – egyházmegyéinek lelki- és anyagi állapotának megismerésével és annak javításával is lelkiismeretesen és buzgón foglalkozott. Ezt bizonyítja többek között az a tény is, hogy Győr püspökeként – és később annak adminisztrátoraként – két alkalommal is tartott *visitatio canonica*-t az egyházmegyéjében.⁶

Arról is biztos értesüléseink vannak, hogy amint a Rákóczi szabadságharc – vagy ahogy a katolikusok többsége nevezte: a Rákóczi mozgalom⁷ – a szatmári béke 1711. április

⁴ vö.: TANNER, N., P. (szerk.), *Decrees of the Ecumenical Councils, Volume Two Trent to Vatican II.*, Sheed and Ward, Georgetown University Press, 1990, 745.

⁵ vö.: MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprímások arcképsorozata*, SZIT, Budapest, 1970, 31-33.

⁶ vö.: MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprímások arcképsorozata*, SZIT, Budapest, 1970, 42.

⁷ vö.: Prímási Levéltár (PL), *Archivum Ecclesiasticum Vetus (AEV)*, Esztergom, 2012, 2128/3, 73.

29-én való aláírásával végleg lezárult, még abban az évben december 2-án⁸ elrendelte a *visitatio canonica* megtartását, amit két évvel később 1713-ban már el is kezdtek az Esztergomi Egyházmegyében, és viszonylag rövid idő alatt - három éven belül – be is fejezték.⁹

A fenti bekezdésekben említett tények ismeretében felmerülhet bennünk a kérdés, hogy Keresztély Ágost miként tudta teljesíteni ezeket – az egyenként is egész embert kívánó - feladatokat, ráadásul úgy, hogy összességében alig töltött néhány évnél többet egyházmegyei területén?

A rövid és egyszerű válasz az, hogy vicarius-ai, vagyis helynökei segítségével, akikkel folyamatos levelezésben állt, és ha épp az adott egyházmegye területén járt, akkor személyesen is beszélt velük és egyeztetett a további teendőkről.¹⁰

A most következő néhány oldalon röviden leírom, hogy milyen típusú helynökök szolgálhattak ekkoriban az egyházmegyében, s milyen jogaik és kötelességeik voltak e különböző vicarius-oknak. Ezek ismertetését követően röviden írok a győri helynökökről, akik ott segítették Keresztély Ágost szolgálatát, majd kicsit részletesebben foglalkozom azzal a kérdéssel, hogy pontosan hány helynöke is volt az érseknek az esztergomi főegyházmegyében, valamint azt, hogy mit is őrzött meg számunkra a történelem ezen szolgálatkész helynökök egyikének – Gyerkényi Pyber Lászlónak - életéről, valamint személyiségéről.

A XVIII. század elején Esztergomban szolgáló vicarius-ok három típusa

Az Anyaszentegyházban háromnál jóval több vicarius-i feladatkör létezett és létezik mind a mai napig, például vicarius apostolicus, vicarius cardinalis Urbis, stb. Mivel témám szempontjából nem szükséges a vicarius-ok minden típusát megismernünk, ezért, csupán csak három fajtájukra szeretnék ebben a publikációban röviden kitérni: vicarius capitularis (káptalani helynök), vicarius generalis (általános helynök) és vicarius officialium episcoporum (püspöki helynök).

⁸ vö.: PL, *AEV*, 2012, 2128/1, 1.

⁹ vö.: BEKE, M., *Esztergomi érsekek 1001-2003*, SZIT, Budapest, 2003, 328.

¹⁰ vö.: MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprímások arcképsorozata*, SZIT, Budapest, 1970, 42.

Vicarius capitularis (káptalani helynök)

A vicarius capitularis-t, vagyis káptalani helynököt általános szabály szerint az egyházmegye káptalanjának tagjai közül kellett megválasztani. A káptalani helynököt akkor választották, amikor a püspöki szék valamilyen oknál fogva - például a megyéspüspök halálakor - megüresedett. A megyés főpásztor halálakor a püspöki szék megüresedett és az egyházmegye ügyei intézésének a feladata a káptalanra szállt.¹¹

Az egyházjog rendelkezése szerint ebben az esetben az egyházmegye káptalanjának káptalani helynököt – vicarius capitularis-t - kellett választania legkésőbb a székiüresedést követő nyolcadik napon.¹² A jog arról is rendelkezett, hogy csak egy káptalani helynököt lehetett megválasztani érvényesen.

A káptalani helynöknek többek között felszentelt papnak kellett lennie és legalább 30 évesnek. A megengedettséghez hozzátartozott az is, hogy a megválasztott személynek hittudományi, vagy egyházjogi licenciátussal, esetleg doktorátussal, de legalább komoly jártassággal kellett rendelkeznie ezekben a tudományokban.¹³ Az azonban nem volt érvényességi feltétel, hogy a káptalani helynök egyben püspök is legyen.

A vicarius capitularis jogaival és kötelességeivel kapcsolatban a XX. század elején keletkezett egyházjogi könyvek egyértelműen meghatározzák, hogy „általában lelkiekben és anyagiakban a teljes püspöki joghatóság illeti meg, kivéve azoknak az ügyeknek az intézését, melyeket a jog kifejezetten kivesz. A káptalan magának semmi jogot vissza nem tarthat, sem helynökének hatalmát semmiféle módon nem korlátozhatja.”¹⁴ Megfogalmazzák azt is, hogy a káptalani helynök hatalmának voltak korlátai is, például az, hogy helyi zsinatot nem hívhatott össze, illetve nagy reformokat sem hajthatott végre.

A vizsgált korszakunkhoz időben közelebb álló egyházjogi könyvek azonban nem fogalmazzak ennyire részletesen a káptalani helynök jogaival és kötelességeivel. Csak annyit fogalmazzak meg, hogy a püspök halála esetén az egyházmegye vezetésének feladata a káptalané lesz, aminek vezetője a káptalani helynök, s akit meg kell választani.¹⁵ Ekkoriban – a XVIII. század elején - úgy tűnik szabadabb keze volt egy káptalani helynöknek, és inkább a

¹¹ vö.: SZVORENYI, M., *Ius Publicum Commune et Particulare Ecclesiae Hungaricae*, Wesprimii, 1803, 64.

¹² vö.: vö.: ZOESI, H., J., *Commentarius in Jus Canonikum Universum Sive ad Decretales Epistolas*, Nicolaus Pazzana, Venezia, 1757, 90.

¹³ vö.: SZVORENYI, M., *Ius Publicum Commune et Particulare Ecclesiae Hungaricae*, Wesprimii, 1803, 64.

¹⁴ vö.: BÁNK, J., *Egyházi jog, Az egyházi alkotmányjog alapjai*, SZIT, Budapest, 1958, 148.

¹⁵ vö.: SZVORENYI, M., *Ius Publicum Commune et Particulare Ecclesiae Hungaricae*, Wesprimii, 1803, 64.

szokásjog és a kor szükségletei határozták meg a hatásköreit, amiket csak jóval később tisztáztak a jogászok.

A káptalani helynök kötelességeivel kapcsolatban is rendelkezett a tételes jog, melyeket teljesítenie kellett annak rendje és módja szerint. Ezek közül példaként említhetjük a helyben maradás kötelezettségét, valamint azt, hogy miséznie kellett az ideiglenesen rábízott népért.¹⁶

A vicarius capitularis hivatalának megszűnése akkor következett be, amikor az új megyéspüspök érvényesen átvette a hivatalát.¹⁷

Vicarius generalis (általános helynök)

Az általános helynök az egyházjog megállapítása szerint a legtágabb értelemben a püspök helyettese, egyes megfogalmazások szerint a püspök második én-je, „aki a hatalmát az egész egyházmegyében, annak minden területén, rendes és teljes joghatósággal gyakorolja a lelkiekben és anyagiakban egyaránt.”¹⁸ Sőt az általános helynök annyira egy egységet alkot a püspökkel, hogy tőle „nem lehet minden további nélkül a püspökhöz fellebbezni.”¹⁹ Ezek a megfogalmazások ugyan későbbiek, azonban jól megfogalmazzák a korábbi gyakorlat lényegét is.

A vicarius generalis esetében elmondható még, hogy a püspöknek kötelessége mindig kinevezni legalább egy általános helynököt, abban az esetben, ha az egyházmegye túl nagy, vagy túl sok feladatot kell ellátnia a reá bízott területen.

Általában csak egy vicarius generalis-t lehetett kinevezni, de a jog megengedte több helynök kinevezését is, amennyiben az például az egyházmegye nagy kiterjedtsége, vagy a püspök elfoglaltsága miatt indokolt volt.²⁰ Az 1770-es évek második felétől esztergomi főegyházmegyében például már három helynök segítette a főpásztor szolgálatát: egy Nagyszombatban, egy Esztergomban, egy pedig Pesten.²¹ Az esztergomi helynök joghatósága

¹⁶ vö.: ZOESI, H., J., *Commentarius in Jus Canonicum Universum Sive ad Decretales Epistolas*, Nicolaus Pazzana, Venezia, 1757, 90.

¹⁷ vö.: UO.

¹⁸ vö.: BÁNK, J., *Egyházi jog, Az egyházi alkotmányjog alapjai*, SZIT, Budapest, 1958, 120.

¹⁹ vö.: UO.

²⁰ vö.: SZEREDY, J., *Egyházjog, különös tekintettel a Magyar Szent Korona Területének egyházi viszonyaira, valamint a keleti és protestáns egyházakra*, Madarász E. Nyomdája, Pécs, 1879, 511.

²¹ vö.: BÓNIS, GY., *Útmutató az Esztergomi Primási Levéltárhoz – Archivum Ecclesiasticum*, Levéltárak Országos Központja, Budapest, 1964, 22.

az egész egyházmegyére kiterjedt, míg a nagyszombatié és a pestié csupán csak a saját helynöki kerületére.

Az általános helynöknek felszentelt papnak kellett lennie, ezen felül minimális feltétel volt még a 25. életév betöltése, valamint a szent tudományokból, illetve a kánonjogból szerzett licenciátus, esetleg doktorátus, vagy komoly jártasság ezekben a témakörökben. Az általános helynök lehetett segédpüspök is, de ez nem volt szükséges.²²

A vicarius generalis hatalmáról röviden elmondhatjuk, hogy csaknem mindenben helyettesíthette és képviselhette a megyéspüspököt. Azonban az egyházjog lehetőséget adott arra is, hogy a megyéspüspök néhány területen korlátozza általános helynökét (reservatio), illetve bizonyos tevékenységek gyakorlásához – például egyházmegyei zsinat tartása, elmozdítások – a megyéspüspök kifejezett megbízására (mandatum speciale) volt szüksége a vicarius generalis-nak.²³

A vicarius generalis és a vicarius capitularis összehasonlításánál tehát kitűnik, hogy a káptalani helynök hatalma nagyobb volt, mint az általános helynöké, mivel előbbit „sem a püspöki reservatio, sem pedig a mandatum speciale szükségessége nem korlátozza.”²⁴

A Katolikus Egyház gyakorlatában - logikus módon - gyakran előfordult, hogy az új püspök beiktatása után a káptalani helynökből lett az általános helynök is, hiszen az illető a kritériumok azonossága alapján az esetek többségében alkalmas volt az általános helynöki feladatok ellátására is és mivel a káptalan által megválasztott személy volt, jó eséllyel bírta az adott egyházmegye kanonokjainak bizalmát is.

Vicarius officialis episcopi (püspöki, vagy érseki helynök)

A vicarius officialis episcopi, vagyis a püspöki helynök hivatalával kapcsolatban az egyházjog egyértelműen nyilatkozik. Azt írja, hogy az általános helynök mellett, bizonyos részfeladatok betöltésére a megyéspüspök kijelölhet úgynevezett püspöki helynököket, akik az egyházmegye egy részterületén és a konzisztóriumban (egyházmegyei tanács) működnek, vagy a püspöki bíróságon – például a peres ügyekben - gyakorolhatják hivatalukat, és ezzel segíthetik a főpásztort.²⁵

²² vö.: SZEREDY, J., *Egyházjog, különös tekintettel a Magyar Szent Korona Területének egyházi viszonyaira, valamint a keleti és protestáns egyházakra*, Madarász E. Nyomdája, Pécs, 1879, 511.

²³ vö.: SZEREDY, J., *Egyházjog, különös tekintettel a Magyar Szent Korona Területének egyházi viszonyaira, valamint a keleti és protestáns egyházakra*, Madarász E. Nyomdája, Pécs, 1879, 513.

²⁴ vö.: BÁNK, J., *Egyházi jog, Az egyházi alkotmányjog alapjai*, SZIT, Budapest, 1958, 148.

²⁵ vö.: SZVORENYI, M., *Ius Publicum Commune et Particulare Ecclesiae Hungaricae*, Wesprimii, 1803, 56.

Láthatjuk tehát, hogy egy adott egyházmegyében több helynök is segíthette a megyéspüspök szolgálatát, kiemelkedő módon akkor, amikor nagyon sok feladatot kellett egyszerre ellátnia az adott részegyház főpásztorának. Keresztély Ágost ilyen érsek volt, ugyanis neki a Német-Római Birodalom, Magyarország és az Esztergomi Főegyházmegye életében is egy sokszor viharosnak nevezhető átmeneti korszakban jutott meghatározó szerep. Ennek megfelelően szüksége volt helynökökre, akik segítették őt szolgálata ellátásában.

A fentebb kifejtett rövid áttekintés után a következő néhány oldalon részletesebben foglalkozom Keresztély Ágost azon munkatársainak bemutatásával, akik segítségére voltak az érseknek. A Győri Egyházmegyében szolgálatot teljesítő helynökeit említés szintjén veszem sorra, a publikáció fő témájául szolgáló, Esztergomi Egyházmegyében működő helynökével – Pyber Lászlóval - kapcsolatos kérdésekkel pedig részletesebben fogok foglalkozni.

Keresztély Ágost általános helynökei a két egyházmegye területén

A győri helynökök

A Győri Egyházmegyében először – a későbbi egri érsek - Telekessy István volt Keresztély Ágost vicarius generalis-a, ő azonban a Rákóczi szabadságharc idején az erdélyi fejedelem mozgalmához csatlakozott, így bizalomvesztés következtében megvált tőle a bíboros érsek.²⁶

Ezt követően 1713-ig Matuschek András látta el a helynöki feladatokat, majd annak halála után 1713-1725 között Kontor István volt a vicarius generalis Győri Egyházmegyében.²⁷ Az ő lelkiismeretes szolgálatukkal maradéktalanul elégedett volt az amúgy meglehetősen szigorú és a pontos munkát minden körülmények között megkövetelő érsek.

Az előző bekezdésben említett vicarius-ok nagy segítségére voltak Keresztély Ágostnak többek között abban, hogy két visitatio canonica-t is levezényeltek az egyházmegyénkben és a terület számos problémájának – mint például a helyi papképzés

²⁶ vö.: MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprimások arcképsorozata*, SZIT, Budapest, 1970, 42.

²⁷ vö.: KELEMEN, A., *Keresztély Ágost herceg katolikus restaurációs tevékenysége a győri egyházmegyében*, Pannonhalma, 1931, 23.

nehézségei, protestáns lelkészekkel folytatott viták, stb. – a feltérképezésében és a megoldási javaslatok kidolgozásában is.

Az Esztergomi Egyházmegye területén szolgáló általános helynökök

Keresztély Ágost az Esztergomi Egyházmegyében is vicarius-ai révén kormányzott. Elmondhatjuk, hogy az itteni helynökeivel is – a Győrben kikristályosodott „rendszerhez” hasonlóan – szoros kapcsolatban állt levelezés, vagy személyes egyeztetések révén.

A rendelkezésre álló dokumentumok tanúsága alapján elmondható, hogy az esztergomi főegyházmegyében 1707-1725 között általános helynökeivel és több esperessel, valamint világi méltósággal is együttműködött az egyházmegye háborúk utáni állapotának felmérésével és a feladatok meghatározásával kapcsolatban. Az elsődleges források azonban nem tűnnek egyértelműnek abban a kérdésben, hogy Keresztély Ágostnak hány helynöke volt az esztergomi főegyházmegyében, így ennek a kérdésnek megválaszolásával kell folytatnunk ezt a dolgot.

Egy vagy két esztergomi helynöke volt Keresztély Ágostnak 1707-1725 között?

Mielőtt Keresztély Ágost első általános helynökéről kiemelten is írok, fontos kitérnünk egy problémára, jelesül arra, hogy nem tűnik mindenestül letisztázottnak az a kérdés, miszerint a szász származású érseknek mennyi helynöke is volt esztergomi működése alatt?

A Keresztély Ágost életével részletesebben foglalkozó két – a XX. század második felében és a XXI. század hajnalán - megjelent és meghatározónak mondható alkotás: a Meszlényi Antal által 1970-ben írt *Magyar hercegprímások arcképsorozata*, valamint a Beke Margit által szerkesztett *Esztergomi Érsekek 1001-2001* című könyvek ugyanis csak Spáczay Pált említik, mint az érsek Esztergomban működő általános helynökét.²⁸

Ezzel ellentétben azonban néhány XIX. század végén és XX. század elején megjelent forrásunk mást mond. Az 1894-ben kiadott, Ludovicus Némethy által összegyűjtött *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, illetve az 1900-ban kiadott

²⁸ vö.: MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprímások arcképsorozata*, SZIT, Budapest, 1970, 42; ill. BEKE, MARGIT, *Esztergomi érsekek 1001-2003*, SZIT, Budapest, 2003, 327.

Kollányi Ferenc által írt *Esztergomi kanonokok 1100-1900* című könyvek, valamint az esztergomi *Prímási Levéltárban* az 1713-1715 között tartott *visitatio canonica*-val kapcsolatos iratok²⁹ is mind megerősítik, hogy Spáczay Pál előtt 1705-1719 között egy bizonyos Gyerkényi Pyber László (Ladislaus Pyber de Gyerkény) volt Keresztély Ágost helynöke az esztergomi főegyházmegyében.

Az előző bekezdésben említett két könyv és a korabeli levéltári dokumentumok tehát megerősíteni látszanak azt a feltevést, hogy Spáczay Pál csak Pyber László 1719-ben bekövetkezett halála után lett Keresztély Ágost érsek esztergomi helynöke.

Ezek után megalapozottnak tűnik az az állítás, hogy Keresztély Ágostnak 1707-1725 között nem egy, hanem kettő helynöke volt az Esztergomi Egyházmegyében: 1707-1719 között Gyerkényi Pyber László, és 1719-1725 között pedig Spáczay Pál, aki egyébként annyira jól végezte szolgálatát, hogy a szász érseket követő Esterházy II. Imrénének (1725-1746) szinte a teljes szolgálati ideje alatt – 1745-ig - ő volt az általános helynöke.³⁰

Gyerkényi Pyber László élete

Gyerkényi Pyber László családjáról és életének fontosabb eseményeiről három könyv tájékoztat bennünket: a Nagy Iván által írt és 1862-ben kiadott *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal* című gyűjtemény, valamint a már fentebb említett két könyv: a *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, illetve az *Esztergomi kanonokok 1100-1900* című alkotások. Ezek a könyvek sem túlzottan bőbeszédűek Pyber Lászlóval kapcsolatban, azonban elégséges információt tartalmaznak ahhoz, hogy kicsit jobban megismerjük a kanonokból püspökké, majd helynökké váló pap életét, annak fontosabb mozzanatait és egy kicsit a személyiségét is.

Nagy Iván leírása szerint Pyber László családja - amelyet Gyerkényinek is nevez -, a Német Birodalomból eredezteti magát; és tagjai a XV. században már Magyarországon éltek. A családról szóló első adat arról tanúskodik, hogy az egyik felmenő, bizonyos Pyber Benedek 1481-ben Buda várának gondviselője volt, és 1484-ben Mátyás királytól kapta meg a nemesi rangot.³¹

²⁹ vö.: PL, AEV, 2012, 2128/1, 1.

³⁰ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom, 1900, 327.

³¹ vö.: NAGY, I., *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal IX.*, Ráth, Pest, 1862, 510.

A család igazi felemelkedését a XVII. században élt Pyber János hozta el, aki 1592-ben esztergomi kanonok, később 1612-ben királyi tanácsos lett, 1625-ben pedig már Eger püspökeként és Heves Megye főispánjaként emlegetik őt a korabeli dokumentumok.³² Az ő testvérének unokái már az 1660-as évektől - Nagy Iván szerint pozsonyi³³, Kollányi szerint nagyszombati³⁴ – előkelő és gazdag birtokosok voltak. Ezen unokák egyike, Pyber Ferenc feleségül vette derghi Somogyi Zsuzsannát, akitől két fia: László – aki később Keresztély Ágost helynöke lett - és István, valamint két lánya: Anna és Erzse született.³⁵

Gyerkeényi Pyber László születésének pontos dátumáról egyik forrásunk sem szolgál napra kész információval. Kollányi Ferenc és Némethy Lajos Pyber László halálának datálásakor egységesen azt írják, hogy 70 évesen hunyt el a helynök.³⁶ Ebből kiindulva annyit biztosan állíthatunk, hogy Pyber László 1649-ben született. Pyber gyermekkoráról nem tudunk semmit, először 18 éves korából van információnk arról, hogy az ifjú László 1667-ben a Pazmaneum szorgalmas és jó magaviseletű növendéke volt.³⁷

Tudjuk róla továbbá, hogy teológiai tanulmányait Rómában végezte több éven át, kiemelkedő eredménnyel. Kollányi szerint Pyber 1669-ben ment ki Rómába és a Collegium-germanico-hungarico-ban lakott s egészen 1676-ig maradt kint tanulni.³⁸ Némethy Lajos, Pyber László római tanulmányaival kapcsolatban csupán csak annyit jegyez meg, hogy a collegium Apollinaris-ban tanult: „in collegio Apollinari studuit”.³⁹

Mindkét könyv szerzője megegyezik abban, hogy Pyber László, miután 1676-ban hazatért, először Somorján lett plébános, majd két évre rá 1678-ban Szeredre került szintén plébánosnak. Abban is megegyezik Kollányi és Némethy, hogy 1679 októberében már esztergomi kanonok volt Pyber. Kollányi Ferenc az október 11-én kelt kanonoki kinevezéséről számol be,⁴⁰ míg Némethy Pyber október 18-án megtörtént beiktatásáról tájékoztat bennünket.⁴¹

Csak Kollányi Ferenc ír arról, hogy Pyber László az 1680-as évek elején Szent Benedekre kerül prefektusnak, ahol azonban nem érezte jól magát. Erről 1682-ben levelet is ír

³² vö.: NAGY, I., *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal IX.*, Ráth, Pest, 1862, 510.

³³ vö.: UO.

³⁴ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom, 1900, 299.

³⁵ vö.: NAGY, I., *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal IX.*, Ráth, Pest, 1862, 510.

³⁶ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom, 1900, 300; ill. NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigonii, 1894, 879.

³⁷ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom, 1900, 299.

³⁸ vö.: UO.

³⁹ vö.: NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigonii, 1894, 879.

⁴⁰ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom, 1900, 299.

⁴¹ vö.: NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigonii, 1894, 879.

a káptalannak. Az akkori kilátástalannak tűnő helyzet mellett talán ez is oka lehetett annak, hogy a Bécs ellen vezetett nagy oszmán hadjárat idején – sok más magyar főúrhoz hasonlóan - Thököly mellé állt és 1684-ben csallóközi biztosává lett.⁴²

Azonban úgy tűnik hamar meggondolta magát és sikerült tisztáznia magát, mertegy évvel később 1685-ben már zólyomi főesperes lett, majd két évvel ezután 1687-ben őt szavazzák meg a nagyszombati plébánia élére. Nem sokkal később 1689-ben elnyeri a szentgyörgymezei, majd 1693. október 4-én a szenttamási prépostságot.⁴³ Mindezeket eseményeket Némethy Lajos is megerősíti.⁴⁴

Pyber Lászlóval kapcsolatban tudjuk azt is, hogy 1696 áprilisában amisi címzetes püspök,⁴⁵ királyi tanácsos, a királyi tábla tagja és lekéri apát lett.⁴⁶

Mindkét forrás megerősíti, hogy Pyber Lászlót 1705. október 16-án káptalani helynökké választották meg, majd nem sokkal később Némethy Lajos szerint esztergomi (egyházmegyei), Kollányi szerint pedig érseki helynök lesz.

Pyber László káptalani helynökké való megválasztásának lehetséges okai között említhető egyfelől az akkor már 74 éves Kollonich Lipót nyilvánvaló idős kora, másfelől pedig az a tény, hogy az esztergomi érsek 1704-től kezdve sokat betegeskedett és ekkoriban már Bécsben lakott.⁴⁷ A lehetséges okok között megemlíthető még az, hogy a háború miatti zűrzavaros állapotokban nem lehetett elérni Kollonich Lipótot, valamint az az adottság is, miszerint bár ekkor már öt éve Keresztély Ágost volt a koadjutor öröklési joggal az esztergomi főegyházmegyében, a spanyol örökösödési háborúban (1700-1714) betöltött diplomáciai szolgálata miatt bizonytalan volt, hogy mikor térhet vissza Magyarországra. Ezekből a körülményekből valószínűsíthető, hogy Pyber László káptalani helynökké való megválasztása szükséges biztonsági intézkedés volt.

A Rákóczi szabadságharc eseményeit, harcait és annak következményeit először is, mint a nyájáért aggódó, annak fájdalmait ismerő lelkipásztor élte át. Ezekben az években már, mint nagyszombati plébános működött, és az ottaniak életének küzdelmeiről, elkeseredéséről nagyon meghatóan ír egy magas rangú tisztnek szánt levelében. Ebben a levélben így számol be az éhezésről, a rablásokról és a népet ért rengeteg szenvedésről: „Mi ugyan még élünk, ami kevesen megmaradhattunk eddig; de mivel szüntelen csak halnak a mi jó szomszédink úgy

⁴² vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom, 1900, 299.

⁴³ vö.: UO.

⁴⁴ vö.: NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigonii, 1894, 879.

⁴⁵ vö.: UO.

⁴⁶ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom, 1900, 299.

⁴⁷ vö.: BEKE, M., *Esztergomi érsekek 1001-2003*, SZIT, Budapest, 2003, 325.

hogy majd fele már kihalt az itt való lakosainknak, Isten tudja mi is meddig vihetjük elbusult és elkeseredett életünket! Mindennapi kenyérünk is csak éppen főttán vagyon; mobiliáink elvesztek, marhánk elfogyott, gabonánk elvetődött, házaink elpusztultak...”⁴⁸ Ebben a levélben ugyanakkor, mint nyájáért felelősséget érző pásztor kérte a tiszteletet, hogy legyen segítségükre, mert lassan kifogynak az élelemből.⁴⁹

Pyber László azonban nem csak közvetett módon szembesült a háború nehézségeivel, hanem saját bőrén is tapasztalnia kellett, milyen az, ha valaki Rákóczival ellenkezik. Rákóczi 1707. június 6-án elfogatta ugyanis Pybert, mert az nem akart részt venni az 1707. május 31. - június 22. között rendezett Ónódi országgyűlésen.

Rákóczinak azért lett volna fontos Pybernek, mint általános helynöknek személyes jelenléte, mert Kollonich Lipót esztergomi érsek ekkor már csaknem fél esztendeje halott volt, Keresztély Ágost pedig nem tartózkodott magyar földön, így könnyedén el tudta volna hitetni a hazai főurakkal, hogy az országban tartózkodó egyik legmagasabb rangú főpap is a forradalom mellett áll.

Ez azért jött volna jól az erdélyi fejedelemnek, mert az ónódi országgyűlésen mondták ki a Habsburg ház trónfosztását, amit már néhány hónappal az országgyűlés előtt elhatároztak; és ekkor döntöttek arról is, hogy komolyabb adókat kell kiróni a népre. Ezeknek a döntéseknek a legitimitációjához szükséges lett volna az esztergomi általános helynök jelenléte és támogatása. Pyber László azonban nem volt hajlandó ennek eleget tenni.

Pyber László nem sokkal később kiszabadult és ezután sem vonult vissza, hanem bátran tevékenykedett például a hivatások gondozásának ügyében. Bercsényi írja róla, hogy „sürgeti kispapok élődésit..., mert sehult nincs már académiánk, s kifogyunk az papoknak az okosságul; ugy sem sok van, azt mondja.”⁵⁰

Pyber Lászlóval kapcsolatban azt is írják még a rendelkezésre álló források, hogy 1718-ban Csáky Imre egri bíboros-püspök maga mellé akarta őt venni segédpüspöknek, de a gyenge egészségi állapotban lévő, s már meglehetősen idős Pyber erre a hívásra már nemet mondott és neki lett igaza, ugyanis 1719. március 5-én, 70 éves korában elhunyt Nagyszombatban és a Pyber család saját sírboltjába temették el.⁵¹

Kollányi Ferenc Pyber László végső akaratával kapcsolatban feljegyezte még azt a részletet is, hogy „Gyémántokkal díszített mellkeresztjét és gyűrűjét végrendeletében a római

⁴⁸ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom, 1900, 300.

⁴⁹ vö.: UO.

⁵⁰ vö.: UO.

⁵¹ vö.: UO.

Collegium-germanico-hungaricum Mária-kongregációjának hagyományozta, melynek növendék korában ő is buzgó tagja volt.”⁵²

Gyerkényi Pyber Lászlóról elmondhatjuk tehát, hogy egy jó lelkű, abban a korban jelentősnek mondható karriert befutó pap, később címzetes püspök és helynök volt. Emellett azt is elmondhatjuk, hogy ezek a kitüntetések egyáltalán nem vakították el, nem tették felfuvalkodottá Pybert. Ahová kötelessége szólította, ott függetlenül attól, hogy milyen nehézségeket kellett elszenvednie, mindig törekedett helytállni és maradéktalanul teljesíteni a rábízott feladatokat. Azt is fontos megemlítenünk Pyber Lászlóval kapcsolatban: az egyházi rangjait nem csupán előkelő származásának köszönhette, hanem sokkal inkább annak, hogy rátermett, képzett és szorgalmas, valamint lelkiismeretes ember volt.

Az, hogy ő Keresztély Ágost helynöke lett, nem a véletlen műve volt. Keresztély Ágostról tudjuk, hogy azoktól akik együttműködtek vele, mindig pontos és minőségi munkát várt el. Emellett arról is biztos információink vannak, hogy az esztergomi érsek igyekezett olyan munkatársakat kiválasztani maga mellé a magyarországi ügyek intézésében, akik a helyi nemesség számára is elfogadottak és megbízhatóak voltak, s elvakult Habsburg-párti hozzáállással sem lehetett őket vádolni.

Gyerkényi Pyber László úgy tűnik mind a kettő fontosnak mondható szempontnak tökéletesen megfelelt, amit többek között az is bizonyít számunkra, hogy kinevezése után egészen élete végéig betöltötte az általános helynöki tisztséget az esztergomi egyházmegyében.

A róla írt beszámolók alapján azt is elmondhatjuk Pyber Lászlóról, hogy a hivatali és politikai rátermettsége mellett lelkipásztori buzgóság és a rábízott hívek iránti felelősség által ráruházott feladatok és kötelességek teljes körű vállalása is jellemezte őt.

A rábízott lelkekért vállalt fáradozásai, melyeket levelezésének néhány ránk maradt részlete is bizonyít, alátámasztják a fenti állítást. A lelkipásztori buzgóság mellett úgy tűnik, mély vallásosság is jellemezte őt, aminek egyik jele az, hogy már papnövendékként a szeminárium Mária-kongregációjának volt buzgó tagja, s amely kongregációhoz való tartozásáról jóval később a halálos ágyán sem feledkezett meg.

⁵² vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom, 1900, 300.

Gyerkényi Pyber László Keresztély Ágostnak általános-, érseki-, vagy káptalani helynöke volt-e?

Az alcímben megfogalmazott kérdés nem véletlenül fogalmazódik meg bennünk, hiszen ha a róla szóló könyvek híradásait olvassuk, már ott megjelenhet egyfajta bizonytalanság az olvasóban, amelyet nehéz lenne feloldani levéltári kutatás nélkül.

A problémát az okozza egyfelől, hogy Némethy Lajos azt írja Pyberről, hogy ő esztergomi helynök volt (vicarius Strigoniensis).⁵³ Kollányi Ferenc ennél kicsit alaposabbnak tűnik, ő ugyanis azt írja Pyber László helynöki kinevezéséről, hogy „1705. október 16-án előbb káptalani, azután érseki helynökké lesz.”⁵⁴

Ezek alapján azt lehetne mondani, hogy ő nem volt általános helynök, csak - a bizonytalan idők miatt - egy kis ideig káptalani helynök, valamint érseki helynök. Ennek megfelelően a káptalani helynöki kinevezése nem kérdéses, ebben a források nem zárják ki egymást.

A levéltári kutatásaim során, melynek keretében az 1713-1715 közötti *visitatio canonica*-val kapcsolatos dokumentumokat vizsgáltam, már korán feltűnt, hogy Pyber Lászlónak egy püspöki helynöknel jóval több feladata és egyben szélesebb hatásköre is volt ebben a folyamatban.

A kérdést tovább bonyolította, hogy az első oldalakon rögtön három féleképpen szólította meg Pybert Keresztély Ágost. A *visitatio*-s dokumentumok első lapján nagyszombati helynöknek (vicarius Tyrvaniae) szólítja őt Keresztély Ágost.⁵⁵

Ezt követően egy másik levél, - ami csak néhány nappal későbbre lett datálva – már esztergomi helynöknek (vicarius Strigoniensis) nevezi Pybert, amely levél egyébként szintén az érsektől származott.⁵⁶ A kérdést igazán az teszi komplikálttá, hogy a következő oldalon pedig – ugyanaz a levél – általános helynöknek nevezi Pyber Lászlót (nostro in spiritualibus generali vicario).⁵⁷

Láthatjuk tehát, hogy az eredeti levelezések kezdeti szakasza első olvasatra kaotikusnak tűnik ebben a kérdésben.

⁵³ vö.: NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigonii, 1894, 879.

⁵⁴ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom, 1900, 299.

⁵⁵ vö.: PL, *AEV*, 2012, 2128/1, 1.

⁵⁶ vö.: PL, *AEV*, 2012, 2128/1, 11.

⁵⁷ vö.: PL, *AEV*, 2012, 2128/1, 12.

Ennek a kérdésnek rendezésében segítségünkre lehet annak ismerete, hogy ezek a levelek 1711 decemberéből valók. Ekkor éppen csak néhány hónappal volt túl Magyarország és az Esztergomi Egyházmegye az oszmánok ellen vívott háborúk és a Rákóczi szabadságharc hosszú, szenvedésekkel és pusztításokkal teli évtizedein. Ennek eredménye lehetett az is, hogy – több mint 150 év után - az egyházzogi viszonyok és elnevezések még messze nem voltak letisztázva és talán lehetünk annyira megértők, hogy elfogadjuk, ekkoriban nem is ez volt a legfontosabbnak tűnő feladat a kortársak szemében.

Ezek ismeretében megoldást nyújthat a kérdésben egy olyan elképzelés, amely szerint a három megnevezés – nagyszombati-, esztergomi- és általános helynök – három különböző szemszögből közelítette meg ugyanazt a státuszt. Eszerint a nagyszombati helynöki megszólítás arra utalt, hogy Pyber Nagyszombat városában működik, hiszen ő ott volt plébános. Az esztergomi helynöki elnevezés ebből kifolyólag nem Esztergom városára, hanem az esztergomi főegyházmegyére vonatkozott és az általános helynöki megnevezés pedig Pyber László valódi feladatkörére vonatkozott.

Ezekkel együtt nem tűnik nagyon vakmerő gondolatnak azt állítani, Pyber László megszólításai és a levelekben egyértelműen megfogalmazott feladatai – a *visitatio canonica* lebonyolítása az egész egyházmegye területén – arra engednek következtetni, hogy bár jogi szempontból nem minden esetben kristálytisztá a helynökségével kapcsolatos megszólítás, mégis az amisi címzetes püspök általános helynöki feladatkört töltött be már ekkor is az Esztergomi Egyházmegyében.

Ez a tény úgy tűnik, a kortársak számára egyértelmű volt és ekkoriban még nem volt szükséges külön tisztázni ezt a formális egyházzogi kérdést. Ezt támasztja alá az a néhány évvel későbből – 1715-ből – származó Pyber Lászlónak címzett levél, amelyben Pongrácz Imre akkori nyitrai esperes már esztergomi általános helynöknek (*vicarius generalis Strigoniensis*) nevezi Pybert.⁵⁸

Mindezen kérdések megnyugtatónak tűnő tisztázása után elmondhatjuk, hogy Gyerkényi Pyber László 1705-től káptalani helynök volt, és Keresztély Ágost esztergomi működése kezdetétől egészen haláláig – 1719-ig – az érsek általános helynöke volt, vagyis jóval komolyabb feladatkörben szolgálta őt, mint egy püspöki helynök. Ezt bizonyítja számunkra nem csak a kristályosodó megnevezések, hanem a feladatok is, melyekkel főpásztora megbízta őt.

⁵⁸ vö.: PL, *AEV*, 2012, 2128/10, 157.

Összegzés

Az eddigiekben megfogalmazott gondolatok fényében összegzésként elmondhatjuk, hogy Keresztély Ágost esztergomi érsek, bíboros egy nagyon nehéz, ugyanakkor reményteljes időszakban került az főegyházmegye élére. Rengeteg mindennel kellett ekkoriban foglalkoznia, többek között a Habsburg császárt kellett képviselnie a rendszeresen ülésező regensburgi birodalmi gyűléseken. Ezért nagyon keveset tartózkodott az esztergomi főegyházmegye területén.

Ez a távolléte azonban nem akadályozta őt abban, hogy komolyan és alaposan foglalkozzon az egyházmegye felvirágoztatásának és újjáépítésének előmozdításán. Ebben a szolgálatban voltak segítségére az általános helynökei, mind a Győri Egyházmegyében, később pedig az Esztergomi Egyházmegyében.

A cikkben fentebb kifejtett bizonyítékok tükrében kimondhatjuk, hogy pontosabb és az igazsághoz közelebb áll az a tény, hogy Keresztély Ágost esztergomi érseki éve alatt nem egy, hanem két általános helynökkel működött együtt: 1707-1719 között Gyerkényi Pyber Lászlóval, azt követően pedig egészen 1725-ben bekövetkező haláláig Spáczay Pállal, aki utódjának is általános helynöke volt.

Ebben a rövid cikkben a terjedelem szűkös lehetőségei miatt csak Pyber László életével foglalkoztam részletesebben, akivel kapcsolatban elmondhatjuk, hogy egy szorgalmas, Rómában képzett és felelősségteljes helynök és lelkipásztor volt egy olyan korszakban, amikor ez nem volt minden veszély nélkül való. Elég ha ezzel kapcsolatban csak a Rákóczi katonáinál töltött fogságára utalunk.

A személyiségéről beszámoló néhány forrás arról tanúskodik, hogy Pyber László nem csak egy jó és megbízható hivatalnok volt, hanem a híveit szerető lelkipásztor plébános is, aki közbenjárt híveiért és nem ment el részvét nélkül szenvedéseik mellett. A lelkiességének mélységéről tanúskodnak azok a feljegyzések, melyek a Szűzanya iránti tiszteletét emelik ki számunkra.

Arra a kérdésre, hogy Pyber Keresztély Ágostnak érseki-, káptalani-, vagy pedig általános helynöke volt-e, a levéltári dokumentumok alaposabb megismerése és a korabeli körülmények világosabb megértése után azt válaszolhatjuk, hogy egy kis ideig káptalani helynök volt, majd pedig az érsek általános helynöke egészen 1719-ben bekövetkezett haláláig.

Gyerkényi Pyber László élete és munkássága szép példája a korabeli papság elkötelezett szolgálatának, lelkiességének és áldozatos szeretetének. Ő Isten népének olyan „gondnoka” volt, aki teljes mértékben megfelelt annak az isteni elvárásnak, amely csak annyit követel meg tőle, hogy hűségeseznek bizonyuljon. (vö.: 1Kor 4,1-2).